

Matricula-Historia-online. Internetes kutatói szolgáltatások Kalocsán

A digitális képektől a teljes szövegű adatbázisokig – levéltáros teendőkről, levéltáros szemmel

Előadás-vázlat a MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára „Matrikulakutatás határon innen és túl” című konferenciáján, Nyíregyháza, 2013. szeptember 26.

Dr. Lakatos Andor, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

Rezümé

Az anyakönyvi kutatások régóta hangsúlyosak a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár életében, köszönhetően a jó forrásadottságoknak, a levéltár gazdag másodpéldány- és mikrofilmgyűjteményének. Közel három éve működik az intézmény Matricula-Historia-online nevet viselő szolgáltatása, melynek segítségével kutatóink távolról is böngészhetik forrásainkat digitális képfelvételek formájában. A szolgáltatás eredményeképpen jelentősen megnőtt levéltárunk kutatóinak száma, és hatványozottan nőtt kutatóforgalmunk, a források használatának intenzitása.

A Matricula-Historia-online lehetőségein-tapasztalatain túl szó esik a közeljövő újdonságairól is, a levéltár ugyanis 2013 őszén publikálja az interneten Kalocsa és szállásai teljes szövegű anyakönyvi adatbázisát. Ha a forrásokról készült digitális képet az internetes kutatások alfájának nevezzük, úgy a képpel összekapcsolt, valamennyi szóra kereshető, kiválóan listázható-elemezhető, a kutatók által is bővíthető web2-es adatbázist talán joggal mondhatjuk ómegának. A végpontokat ezzel nagyjából kijelöltük-megtaláltuk, a következő évek fontos feladata az útkeresés lesz számunkra: hogyan juthatunk el minél több forrásunk esetében alfától ómegáig?

Egy kihívásra adott válasz: a Communio-projekt születése

- kutatói igények változása az utóbbi évtizedben: **internetes kutatói szolgáltatások-lehetőségek szerepének folyamatos növekedése** (segédletek és eredeti források esetében is)
- **öt éve döntöttünk úgy, hogy igyekszünk megfelelni** az internetes kutatói igényeknek (előzmény egy módszertani tanulmány 2008-ban Az egyházi anyakönyvek digitalizálásának lehetőségeiről, és „falakon kívüli” kapcsolatok családkutatói körökkel-szervezetekkel)
- **döntésünk következménye teendőinket tekintve: digitális tartalom létrehozása és kutatói szolgáltatás biztosítása-működtetése** (= digitalizálás és a létrejött tartalom hatékony kommunikációja-közlése)
- az említett feladatok megoldására született a **Communio-projekt, elnevezése a közösség-kutatás jegyében történt**, mely számunkra a családtörténeti- és helytörténeti kutatások (Matricula-Historia-online) közös nevezője

Stratégiai célok – fontos szempontok egy kislevéltár nagy vállalkozásában

- **a forrás-tartalom okos meghatározása** (ebben fontos, de korántsem egyetlen forrás-típus a hagyományos értelemben vett anyakönyv, szándékosan kapcsoltuk össze a helytörténettel)
- **középtávon (2-3 év alatt) létrehozható, jelentős nagyságrendű digitális tartalom** (hosszabb távon korábban rossz tapasztalatok, „tervezhetetlenség” jelensége)
- **mihamarabbi szolgáltatás** (az első év tartalmával már sikerült)
- levéltári **digitalizáló műhely kiépítése és fenntarthatóvá tétele**, újabb forrástípusok-tartalmak bevonhatóságával, vagyis tovább építhető-bővíthető rendszerrel
- **elérhető árú technikai eszközök** (kb. „félmilliós” műhely) alkalmazása, kutatói képminőség (nem TIFF-ek), **olcsó-hatékony megoldások** (közmunaprogram igénybe vétele, szabadon hozzáférhető, ill. egyedileg fejlesztett szoftverek stb.)
- **egyszerű közlési módszerek**: „önmutató” kutatói rendszer, az eligazodást a fájlok elnevezése és struktúrája (könyvtárszerkezet) adja, egyéb metaadatok a felvételekhez egyelőre nincsenek
- a szolgáltatásban **érdeklő kutatói- és egyéb helyi erőforrások mozgósítása**, „társadalmi erőter” kiépítése – központi, országos pályázatok-támogatások helyett

Kalocsán létrehozott digitális tartalom – eredmények közel négy év alapján

- Communio-projekt tartalma: főegyházmegyénk kéziratos-kötetes anyakönyvi és helytörténeti forrásainak digitalizálása és kutathatóvá tétele a 18. sz-i kezdetektől 1920-ig (E,M + helytörténet 1950-ig) – Területi „illetékesség”: a történeti Bács-Bodrog és a mai Bács-Kiskun megyék.
- A **tárgyan értelmezett anyakönyvi tartalom** (indexekkel-mutatókkal, béráltak-, megtértek- és jegyesek anyakönyveivel) felelet a kutatói igényekre, **a feltárt plébániai helytörténeti források pedig egyediek**, központi levéltárunkban nincsenek meg, ráadásul alkalmasak a családok „elhelyezésére”, fontos háttér és kiegészítő információkat adva a nevekhez
- Több mint 170 plébánia-település anyagával foglalkoztunk, 58 plébánián végeztünk helyszíni gyűjtést, mintegy 900 ezer képfelvétel készült (közel 100%-os a feldolgozottság Kalocsa-Bács és Kalocsa-Kecskemét 1920 előtti alapítású plébániáit tekintve)
- Főbb statisztikai adatok (2013. májusi állapotok alapján):
 - Digitalizált dokumentumok száma összesen: 37. 608 (kutatási korlátozás: 1.087 esetben)
 - Eredeti dokumentum: 4.415 (300.046 felvétel, 37%)
 - Anyakönyvi másodpéldány: 33.542 (523.427 felvétel, 63%)
 - Örzhely Levéltár: 36.276, Plébánia: 1.631, Szabadkai Történelmi Levéltár: 50 dokumentum
 - Anyakönyvi tartalom felvételszáma: 717 ezer (87%)
 - Helytörténeti kötetek felvételszáma: 105 ezer (13%)
- Tartalmi statisztikai adatok (téma-felvételszám, 2013. májusi állapotok alapján):

anyakönyvi tartalom:	felvételszám	helytörténeti tartalom:	felvételszám
kereszteltek	307.717	egyházlátogatás, visitatio canonicae	48.197
meghaltak	194.406	esperesi látogatás, vizitáció	3.702
egybekeltek	96.092	leirat, körlevél (protocollumok, currentales)	17.336
mutatók (indexek)	42.860	egyházközség, iskolaszék (jegyzőkönyvek)	15.438
béráltak	39.258	történetírás, historia domus	5.993
iskolai	19.151	vegyes (alapítványok törzskönyve, leltárak)	5.439
vegyes	16.619	népesség összeírás (status animarum)	5.259
áttértek, megtértek	1.268	társulat, egyesület (jegyzőkönyvek, taglisták)	3.512
jegyesek	443	espereskerületi jegyzőkönyvek	783
anyakönyvek össz:	717.814	helytörténeti kötetek összesen:	105.659

- Időközben **útjára indult KFL-online szolgáltatásunk is**, a levéltár egyéb digitalizált forrásaival (szentszéki-, érseki hivatali-, káptalani- és gazdasági jegyzőkönyvek, iktatók-mutatók, valamint a hiteleshelyi levéltár állománya), ezekről a zömmel kötetes anyagokról közel 100 ezer felvétel született, **a levéltárban készült digitális képek száma így összességében eléri az egymilliót**

Kutatói szolgáltatás – eredmények (közel három év alapján)

- Több mint **800 e-kutatói regisztráció** (munkanaponként egy-egy új regisztráció, kb. 450 személy)
- Közel **30 ezer** kutatási eset (naponta **27 kutatói belépés**, téli csúc 40, nyári min. 18-20)
- Böngészett képek száma meghaladja az 5 milliót (utóbbi 8 hónapban 1,5 millió, **átlagosan naponta 6 ezer „lapozás”** történik a rendszerben)
- Témaválasztások („kérőlapok”, településválasztás, nyitólap használatának) száma több mint 100 ezer, napi átlag meghaladja a 100-at
- Két hetes (2.500.- Ft), három hónapos (5.000.- Ft) és egy éves (15.000.- Ft) regisztrációk (30, 100 és 400 letölthető képpel)
- Szolgáltatási díjbevétel éves szinten bruttó 1,5 millió Ft (az ÁFA levonása után 1,2 mFt)
- Naponta kb. 5-6 kutatói e-mail, érdeklődés
- A digitális képek településenként rendezett „önmutató”, tematikus elhelyezése egyszerű, de működőképes, a kutatások céljára alapszinten megfelel
- **Az e-kutatás alkalmas a kutatói közönség jelentős átalakítására-bővítésére** („kereső korosztályok” megjelenése, külföldi kutatók nagyobb száma), és a kutatóforgalom ugrásszerű növelésére (kutatási esetszám és a „lapozások” robbanásszerű növekedése). Lényegében **„non-stop” nyitva tartást jelent** (e-kutatóink általában zárás után kezdenek dolgozni, nálunk mindennapos a kutatók éjszakája...)

Communio-projekt – humán erőforrások

- **Levéltárvezető:** projekt tervezés-vezetés, dokumentumok feltárása-válogatása, beszállítása, előkészítése, nyilvántartása. Honlap-hírek, tartalmak közlése, támogatók keresése.
- **Levéltáros munkatárs:** adminisztráció, felhasználók kezelése, kapcsolattartás kutatókkal
- **Közmunkások (3 fő, 8 órában), technikai munkatársak:** fotózás, informatikai háttér-eszközök kezelése és karbantartása, dokumentumok mozgatása
- **Rendszergazda** (heti 4 órában): szerver karbantartása, ellenőrzése, biztonsági mentések, árnyékszerver üzemeltetése, esetenként segédprogramok írása
- **Könyvelő** (kb. heti 2 órában): regisztrációs díjak számlázása, közmunkás bérek havi számfejtése-elszámolása, költségek könyvelése
- **Diákmunka:** képmegjelenítő program (php és flash alkalmazások) írása
- **Önkéntes segítők:** pl. honlapunk idegen nyelvű (német-angol) változatainak fordítása-gondozása

Communio-projekt – anyagi erőforrások és költségek

- **A projekt költségei éves átlagban 5 millió Ft körüliek**, a bevételeket tekintve ennek az összegnek kb. **60 %-a közmunkaprogram-támogatás, 25%-a szolgáltatói díjbevételek, 15% egyéb támogatás**
- A kiadások között bérjellegű költség (közmunka), megbízási díj (rendszergazda, külső munkatárs tartalmi-feldolgozó munka), számítástechnikai eszközök-kiegészítők vásárlása, server-hosting, fényképezők szervize-karbantartása és útiköltség (beszállítások) is szerepelnek

Communio-projekt – tapasztalatok-tanulságok

- Egy döntően **helyi erőforrásokra épülő, kis levéltárban elindított digitalizálási projekt működőképes és fenntartható lehet** (sőt kifejezetten hatékonynak nevezhető pl. a költségáfordítás és a létrehozott tartalom-felvételszám arányát tekintve, ez nálunk kb. 16 Ft/felvétel volt)
- Az alapvető célkitűzés lényegében megvalósult, és egyben **sikerült levéltárunk digitalizáló műhelyét három munkaállomással felszerelni-működtetni** (ez hosszabb távú eredmény)
- Jelentősen **bővült kapcsolatrendszerünk, egyházmegyei jártasságunk** (plébániai levéltárak szondázása-megismerése, munkakapcsolatok a papsággal)
- A digitális tartalom létrehozásának tempója fotózással **kb. 100 ezer képfelvétel/munkaállomás/év** volt (ez **naponta 600-1200 felvétel/munkaállomás** között mozog, a források jellegétől-lapozhatóságától, ill. egyéb teendőktől függően)
- Három fotós munkatárssal a napi 2-3 ezres felvételszám forrásanyagának előkészítése komoly munka, ebben **nagy technikai könnyebbséget jelentett számunkra levéltárunk anyakönyvi másodpéldány-állománya**. Mivel a másodpéldányokat 1826-tól kezdődően plébániánként, anyakönyv-típusonként és évenként is külön kezelték, jól strukturált alapot adtak a digitalizáláshoz
- A projekt részeként levéltáros-szakmai munkák is kezdődtek: **archontológiát készítünk az anyakönyvekben előforduló lelkész- és helynevekből** (történeti sematizmus és névtár továbbfejlesztése honlapunkon), és kutatói erőforrások bevonásával anyakönyvi mutatóink állományainak bővítését is tervezzük
- **Közmunkásaink három éve ugyanazok, személyükben értékes munkatársakat nyertünk** más informatikai (hardveres-szoftveres) feladatok megoldásához is (hálózatépítés, kiadványszerkesztés, plakátok stb.)
- A projekt idején **sokat fejlődött honlapunk tartalma**, rendszergazdánk természetesen nemcsak a projektet, hanem valamennyi levéltári tevékenységet figyelemmel kíséri-gondozza
- A nagyobb érdeklődéssel és támogatottsággal együtt **jelentősen nőtt ismertségünk, s az intézményünk iránti média-érdeklődés**. Kíváncsiak az e-kutatással kapcsolatos hírekre-eseményekre (az erőforrásokhoz hasonlóan, itt is döntő részben helyi-regionális médiáról van szó)

- **Számíthatunk e-kutatóinkra**: a kutatói regisztráció és a regisztrációs díj nem szegi kedvüket, talán furcsa a megállapítás, de **felhasználóink „szívesen” fizetnek** (az árakat a kapott szolgáltatás ismeretében korrektnek tartják, és túlfizetések-felajánlások is előfordulnak, hálás leveleket írnak)
- **Támogatást mértékletesen kértünk, és általában „első szóra” adtak** (nem pénzösszegekre koncentráltunk, inkább azt kerestük, ki miben tud segíteni)
- **A szolgáltatási bevételek számottevőek** a mi intézményi méreteinkhez képest, **de az anyakönyvi digitalizálás nem „aranytojást tojó tyúk”, profit termelésére nem alkalmas**. Igazi értéke abban van, hogy intézményi kereteink között teszi lehetővé számunkra a folyamatos digitalizálást-szolgáltatást
- **A digitális adatok biztonsága fontos szempont** (adatok és rendszerek másolása, újraépíthetősége), **hasonló szolgáltatások ki vannak téve az internetes támadásoknak**, a védelem elsősorban rendszergazdai teendő-felelősség (biztonsági mentések többféle adathordozón, „lépcsőzetes” hozzáférések, „komoly” jelszavak, levelező szerver működtetésének megfontolása, árnyékszerver üzemeltetése stb.)
- Hasonló projektek **bőséges alkalmat adnak a szakmai együttműködésre-összefogásra**: a tapasztalatok megosztásának lehetősége evidens, a szoftverek-fejlesztések és egyéb technikai megoldások nagyrészt helytől függetlenül felhasználhatóak, s a szolgáltató szerver üzemeltetése is lehet közös. **Múlt év ősze óta a Győri Egyházmegyei Levéltárral közös a szerverhasználatunk**, így megoszlanak az ezzel kapcsolatos költségek-teendők. Tudomásom szerint intézmények közötti „bérdigitalizálásra” is volt már példa, hosszabb távon akár eszközök megosztása-kölcsönzése is elképzelhető
- Tény, hogy mindeközben **jelentősen átalakultak hagyományos levéltáros teendőink**, időbeosztásunk. **Hangsúlyeltolódások történtek** a raktári rendező munkák és tervezett kiadványaink rovására, és felgyorsult az élet (változóban van a szakmánkról élő közhelyes kép, miszerint a levéltárban nem kell kapkodni, ez az a hely, ahol minden megvár...) A projekt jelentős munkaidő-ráfordítással járt, de ugyanakkor jótékony hatással volt intézményünk működésének több területére

Kalocsa és szállásai anyakönyvi adatbázisa (1700-1910) publikálása az interneten

- A cél itt egy **teljes szövegű anyakönyvi adatbázis** (átírt anyakönyvi bejegyzések) információinak kutathatóvá tétele és további fejlesztése (szövegek és képek együttesen)
- A feldolgozott rekordok száma mintegy 165 ezer, a tartalom **érdekessége, hogy a teljes lakosságot lefedi**, a római katolikus mellett izraelita és polgári anyakönyvi adatokat is tartalmaz
- Az érintett terület **egy város és közvetlen környezete** (Kalocsa, Homokmégy, Szakmár anyakönyvezési helyek)
- Az adatbázis **több mint másfél évtizeden át készült**, és többfajta szoftveres környezetben is működött (Orbis, Folio, Excel), ez jelentős többlet-munkákat okozott
- A Communio-projekthez hasonlóan **ez a program is alkalmas volt különféle helyi- és pályázati támogatások elnyerésére**, és része volt abban, hogy intézményünk hosszabb távon két fő levéltárrá válhatott, vagyis levéltárunk egy második főállású munkatársat kaphatott
- **Az internetes adatbázis alkalmas az adatok összegzésére, karbantartására, javítására, valamint a további adatbevitelre is, és képes fogadni a kutatók megjegyzéseit-kiegészítéseit is (web2)**, ez új lehetőségeket jelent életünkben
- Az internetes publikáció **az Arcanum Adatbázis Kft. közreműködésével és az NKA támogatásával** történik, a megvalósítási határidő 2013. szeptember 30. A tartalom **díjtalanul elérhető** lesz, de szándékunk szerint használatához **kutatói regisztráció** szükséges

Internetes szolgáltatások – új társadalmi erőforrások megjelenése a levéltárakban?

- Az ismertetett szolgáltatások eredményeként Kalocsán mostanában számunkra is új, érdekes helyzet alakult ki. Két személyes levéltárunkban **ősz végén várhatóan 15 külső munkatárssal dolgozhatunk** (3 fő közmunkás napi 8 órában, 5 fő TÁMOP-rehabilitációs program keretében 7 hónapon át, napi 4 órában és 6-7 gimnazista diák tölti nálunk 20 órás szociális munka

gyakorlatát). **Adatbeviteli- és adatgyűjtési munkákat is végeztetünk**, külön teendők-ké vált tehát hasonló esetekben külső munkatársak betanítása, számukra elvégezhető feladatok kijelölése. Az említett munkalehetőségeket a közmunka kivételével nem mi kezdeményeztük, lényegében csak elfogadtuk a felajánlott segítséget

- Vajon **hosszabb távon lesznek-e majd hasonló lehetőségek?** Milyen hatékonysága lesz a „betanított” munkavégzésnek? – egyelőre mi is kíváncsian várjuk a fejleményeket...
- Az intézményes-szervezeti keretek között zajló munkavégzéshez képest **meg kell különböztetnünk a kutatók önkéntes erőforrásait** (felajánlott segítségét), melyet eddig technikai okok miatt és idő hiányában csak szerény mértékben integráltunk, a Kalocsai anyakönyvi adatbázis esetében azonban **a web2-es technológia már lehetővé teszi, hogy a kutató-közönség aktívan részt vegyen a tartalom további alakításában-kiegészítésében** – itt is kíváncsian várjuk a fejleményeket...

Felvetések a jövő kapcsán: felelősségteljesebb internet-használat, regisztráció, fizetős szolgáltatások – meddig lesznek „ijesztőek” ezek a fogalmak?

- A gyarapodó szolgáltatások, a közös kereshetőség stb. miatt egyre nagyobb szükség lesz majd a levéltárak együttműködésére, de igazán hatékony rendszerek csak akkor születnek majd véleményem szerint, ha az összegzett tartalmak kezelése során **lehetőség lesz a különféle intézményes-helyi érdekek figyelembevételére** (pl. közlevéltári- és nyilvános magánlevéltári állományok egy rendszerben stb.)
- **A levéltári kutatások jellege önmagában is, de a web2-es tervek mindenképpen megkívánják a felelős internet-használatot**, mely véleményünk szerint az eddigi gyakorlat megváltoztatását teszi szükségessé (búcsú a szabad hozzáférés jegyében biztosított névtelenségtől, regisztrált kutatók és kutatások, papír alapú forrásainkhoz hasonlóan)
- **Az elmúlt években egyre költségesebbé-nehezebbé vált az egyébként „ingyenes”, hagyományos levéltári kutatás**. Egyre kevesebben tudják megtenni, hogy odautazzanak, munkanapokon időt áldozzanak rá, és közben fizessék ellátásukat (étkezések, esetleg szállás), s a forrásokról készített (gyakran nem olcsó) másolatokat stb. **Internetes e-kutatóként jóval egyszerűbben és olcsóbban juthatnak hozzá a levéltári tartalmakhoz, és sokkal több időt fordíthatnak a levéltári anyag használatára**. A regisztrációs díj általában már egy-egy kutatói célú utazás kiváltása esetén is megtérül, nem is szólva a szolgáltatással járó, letölthető képmásolatokról... Lehet, hogy furcsán hangzik, de véleményem szerint kimondható, hogy **a regisztráció-díjas e-kutatás valójában a jövő „ingyenes” (értsd: legkedvezőbb) levéltári kutatási lehetősége**, mely egyben arra is alkalmas, hogy „kutatóvesztés” helyett kutatófogalmunk növekedéséről beszélhessünk...